

İZMİR MİNBERLERİ

Sedat BAYRAKAL*

Günümüzde, İzmir İl Merkezi'nde, tarihi nitelikte olan cami ve mescitlerin sayısı 40 civarındadır. Bugünkü bilgilerimizle, 16. yüzyıl-20. yüzyıl başlarına tarihlenen bu yapılardan 14'ünün minberini incelemeye çalıştık¹. Bu çalışmanın konusunu oluşturan 14 minberden 8'i mermer, 6'sı ise ahşaptır. Mermer minberler anıtsal camilerde, ahşap örnekler ise, daha küçük boyutlu cami ve mescitlerde görülmektedir. En küçük boyutlu minber yaklaşık 4.15 m. ile *Hasan Hoca Mescidi*'ne aitken, en büyük boyutlu minber de, 8.6 m. ile *Hisar Camii*'ne aittir.

1905 tarihli inşa kitabesi olan, *Salepçioğlu Camii minberi* dışındaki hiçbir minberin inşa veya onarım kitabesi yoktur. Bu minberlerin inşa tarihlerine dair herhangi bir kayda da rastlayamadım. Ancak, süslemeleri birbirine benzeyen mermer örneklerin 19. yüzyılda, ahşap örneklerin ise, 20. yüzyıl başlarında yapılmış oldukları izlenimi edinilmektedir. Buna göre, minberlerin camilerin ilk inşaattan sonraki bir dönemde eklendiği söylenebilir. Kaldı ki, birçoğu 18-19. yüzyıllarda inşa edilmiş olan İzmir camilerinden daha eski tarihli olanları da, aynı yüzyılların süsleme özelliklerine uygun olarak onarılmıştır².

Arapça *nebr*³ isminden türetilen minber sözcüğü, "kaldırma", "yükseltme" anlamlarına gelmektedir⁴. Anadolu'da, Selçuklulardan günümüze kadar olan dönemde, farklı görünüm ve boyutlarda imal edilen minberler, cami, mescit⁵ ve namazgâhlarda

* Araş. Gör., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. Alan araştırmalarım sırasında, çeşitli konularda yardımlarını gördüğüm eşim Araş. Gör. Emine Tok Bayrakal'a ve Uzm. Hasan Uçar'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

¹ Çalışmamıza, süsleme yönünden özellikler gösteren minberleri dahil ettik. Minberleri, mermer ve ahşap minberler olmak üzere iki grupta tanıtmaya çalıştık. Her iki gruba ait örneklerin sıralamasını, inşa tarihleri de bilinmediği için, alfabetik sıralamaya tabi tuttuk.

² Bilgi için bkz. İ. Kuyulu, "İzmir'de Osmanlı Dönemi Yapıları", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. cilt, II. kısım, Ankara 2002, s. 1188.

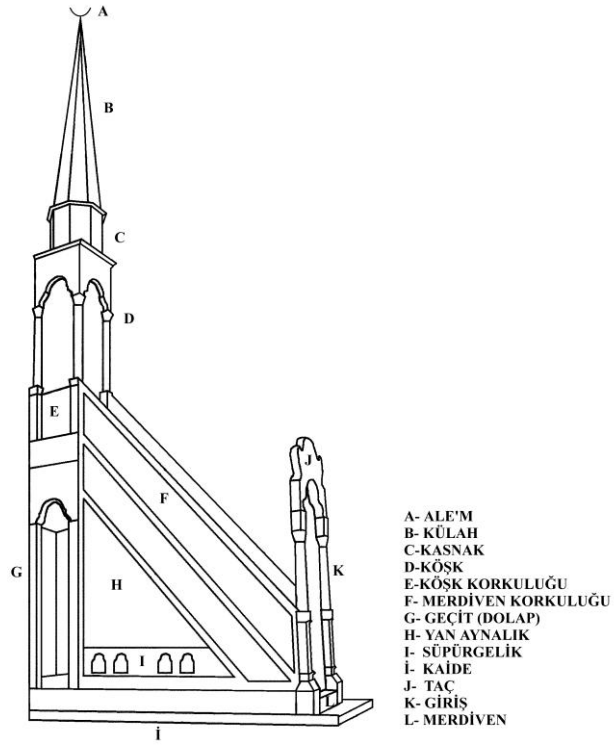
³ Bkz. F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Eski ve Yeni Harflerle), II. baskı, Ankara 1993, s. 815.

⁴ Bkz. C. E. Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, cilt 3, II. baskı, İstanbul 1966, s. 1412; A. Ödekan, "Minber", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1997, s. 1259.

⁵ Bilindiği gibi, "içinde minber bulunmayan, bu nedenle cuma ve bayram namazları kılınmayan camilere mescit adı verilmektedir". Ancak uygulamaya bakıldığında, küçük mahalle camilerine mescit dendiği; boyutları ne olursa olsun mescitlere birer minber eklendiği bilinmektedir.

Sedat Bayrakal

kullanılmaktadır. Bir minbere özellik kazandıran esas unsurun şekilden çok süslemede yattığını söylemek mümkündür. Her dönemde inşa edilmiş minber şeklinin birbirinin aynısı olmasına rağmen, yayınlarda, minber bölümlerinin isimlendirilmesi konusunda terminoloji birliğinin olmadığı da görülmektedir⁶. Bu çalışmada tanıtılan minberlerin bölümleri, aşağıdaki şematik çizimde gösterilmiştir (Şek.1).

Şek.1- Minber bölümleri.

⁶ Minber bölümleri hakkında bilgi veren birkaç çalışma için bkz. M. Z. Oral, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, sayı: 5, Ankara 1962, s. 23 (özellikle bkz. Kroki 1); A. H. Bayat, “Birgi Ulu Camii Minberi”, *Vakıflar Dergisi*, sayı: 22, Ankara 1991, s. 133-34; A. Ödekan, “Minber”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1997, s. 1259.

MERMER MİNBERLER⁷

1- Başdurak (Hacı Hüseyin) Camii Minberi⁸: Kemeraltı Çarşısı içinde, 873 Sok. No:113'de yer almaktadır⁹.

Yan aynalıklarda, karşılıklı yerleştirilmiş birer madalyon bulunmaktadır (Res.1). Madalyonların içleri bugün tamamen boştur¹⁰. Madalyon kenarlarında, kabartma, akantus yaprakları görülmektedir. Tüm yan aynalık yüzeyleri, kabartma kıvrım dallar, karanfiller, stilize laleler, akantus yaprakları ve çiçeklerle girift bir şekilde doldurulmuştur. Süpügelikte 4 adet iki yandan birer kıvrımla başlayan yuvarlak kemer görülmektedir. Yan aynalık ile merdiven korkuluğu arasındaki alanlar, zengin iç ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Korkulukta, ajur tekniğiyle işlenmiş girift, "S" ve "C" kıvrımlarından oluşmuş bitkisel unsurlu çiçekler, akantus yaprakları, dilimli yapraklar ve alemler yer almaktadır. Korkuluk tutamaklarının dışa bakan üst kesimindeki alçak kabartma laleler, birbirlerine geometrik örgülerle bağlanmıştır.

Yuvarlak geçit kemerinin etrafı silme dizileriyle belirlenmiştir. Kemerin ortasında bir alem, köşeliklerde akantus yapraklarından oluşan dekoratif bir çiçek dikkati çekmektedir. Geçit aralığının söveleri, iç-dış bükey silmelerden oluşan profilli ayaklar üzerine oturmaktadır. Köşk korkulukları üzerindeki süslemeler birbirinden farklıdır. Doğu (sol) korkuluk üzerinde yer alan paralel kenarın ortasındaki içerlek madalyonun içinde, ayrıntılarıyla tasvir edilmiş dört yapraklı çiçek motifi görülmektedir. Korkuluğun köşelerinde dilimli yapraklar vardır. Batı (sağ) korkulukta

⁷ Doğrudan İzmir minberlerini konu alan bir çalışma olmamakla beraber, mermer örneklerin değerlendirildiği bir lisans tezi mevcuttur. Bkz. H. Özçiftçi, *İzmir Camilerinde Mermer Minberler ve Vaaz Kürsüleri*, (Ege Üniv. Edebiyat Fak. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Türk İslam Sanatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Lisans Tezi), İzmir 1997.

⁸ Minber hakkında bilgi için bkz. R. Arık, *Bazı Örnekleriyle Anadolu'da Barok Denen Camiler*, A.Ü.D.T.C.F. Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1972, s.150-51.

⁹ Evliya Çelebi, harim girişi üzerinde, caminin 1652 yılında, Hacı Hüseyin adında bir zat tarafından inşa ettirildiğini bildiren bir kitabeden bahsetmektedir (Bkz. *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, (Türkçeleştiren: Z. Danışman), cilt XIII, İstanbul 1971, s. 84). Günümüzde bu kitabe kayıp olmakla birlikte, burada, yedi satırlık, 1188/1774-75 tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır. Yapı, 1892-93, 1893-94 yıllarında da onarımlar geçirmiştir (Bilgi için bkz. İ. Kuyulu, "İzmir (Mimari)" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 23, İstanbul 2001, s. 526; ay. yaz., "İzmir'de Osmanlı Dönemi Yapıları"..., s. 1189). Camiden bahseden en eski vakfiye senedi, *Gurre-i Safer 1129/15 Ocak 1717* tarihli (Bilgi için bkz. M. M. Aktepe, "Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 1973, s. 188).

¹⁰ Sayın M. M. Aktepe'nin yayımladığı eski bir fotoğrafta, bu madalyonların içinin, şebekeli mermer işçiliğine sahip olduğu görülebilmektedir (Resim için bkz. M. M. Aktepe, *ay. mak.*, Levha XI, res. 15).

Sedat Bayrakal

ise, stilize palmet ve “C” lerden oluşan ajur teknikli geçme (düğüm) motifi dikkati çekmektedir.

İki yandan birer kıvrımla başlayan yuvarlak köşk kemeri, çokgen gövdeli sütunlara oturmaktadır. Köşk kemerlerinden güney taraftaki hariç diğer üçünün karnına, başaşağı yerleştirilmiş stilize birer palmet motifi mevcuttur. Sütun başlıkları korint tarzındadır. Kemer köşeliklerine, akantus yapraklarından oluşan dilimli çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Köşkün tavanı, ters ve düz yerleştirilmiş “C”lerden oluşan dekoratif süs unsurlarıyla bezenmiştir.

Sekizgen külah kasnağının her bir kenarına, yuvarlak kemerli küçük birer pencere açılmıştır. Bu pencereler, yüzeysel birer çökertme içine alınmışlardır. Külah ve alem sadedir. Muhtemelen onarımlar sırasında yenilenmişlerdir.

Giriş aralığının üzeri yuvarlak kemerle örtülüdür (Res.2). Dikdörtgen kesitli sövelerin dışa bakan ön yüzlerine, ince gövdeli, akant başlıklı, kabartma birer sütunce işlenmiştir. Sütuncelerin alt kesimleri, vazo görünümlü unsurlarla son bulmaktadır. Kenarlarda, “S” kıvrımlarıyla belirlenmiş sütun başlıklarında, “Kelime-i Tevhid” yazılıdır. Eğrisel hatlardan oluşan taç kısmında, üç satırlık ayet kitabesi görülmektedir.

2- Çorakkapı Camii Minberi¹¹: Basmahane Sempti’nde, Gaziler Caddesi ile Anafartalar Caddesi’nin birleştiği köşede ve Basmahane Garı’nın güneyindedir.

İzmir İl Merkezi’ndeki diğer örneklerle kıyaslandığında, oldukça sade kalmaktadır (Res.3). Özellikle yan aynalıklar üzerindeki profilasyonla, bu sadelik kırılmaya çalışılmıştır.

Geçit aralığını basık bir kemer örtmektedir. Sade düzenlenmiş köşk korkuluklarındaki tek süsleme, köşeleri iç bükey kavis yapan altın yaldızlı çerçevedir. Köşeleri pahlanmış kare kesitli sütunların kompozit başlıkları vardır. Köşkü bir kaş kemer örtmektedir. Muhtemelen yenilenmiş olan külah, sekizgen kasnağa oturmaktadır.

Minberin en dikkat çekici kesimlerinden birisi giriş bölümüdür. Özellikle, iki iri volütün alt kesimlerine yerleştirilmiş akantus yaprakları ve en üstteki dilimli çiçekten oluşan taç bölümü, bu yargıyı desteklemektedir. Giriş açıklığının üzeri yuvarlak kemerle son bulmaktadır. Köşeleri pahlı, kare destekler üzerine oturan kemerin, kompozit başlıkları vardır.

3- Hamidiye Camii Minberi¹²: Mithat Paşa Caddesi’nde ve Küçükyalı (Karantina) Sempti’ndeki cami 600 numaraya kayıtlıdır.

¹¹ İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen cami, *Gurre-i Muharrem 1311/15 Temmuz 1893* tarihli vakfiyesine göre, *Bostani Mahmud Efendi* tarafından inşa ettirilmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. M. M. Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi II”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4-5; İstanbul 1974, s. 98).

İzmir Minberleri

Mihrabın hemen bitişiğindeki minberin yan aynalıkları sadedir (Res.4). Burada göze çarpan tek özellik, silmelerdir ve eşkenar üçgenin iç konturları altın yaldızla boyanmıştır. Yan aynalıklar gibi, korkuluklar da sade düzenlenmiştir. Minberin süpürgelik kısmı yoktur. Geçitin üzerini basık bir kemer örtmektedir. Köşk korkuluklarında iç içe yerleştirilmiş iki dikdörtgen çerçeve yer almaktadır. Uçları dolama şeklinde verilmiş simetrik konumdaki süs unsurları, korkulukların sağ ve solundaki plasterlere hareket kazandırmaktadır.

Köşkün kaş kemerini taşıyan sütunların gövdeleri yivlidir. Sütun başlıkları kompozittir. Külahın sekizgen kasnağının her bir yüzü, dikdörtgen çerçevelidir ve konturları altın yaldızla boyanmıştır.

Giriş açıklığının üzeri basık kemerle örtülüdür. Yivli gövdeye sahip sütunların kompozit başlıkları vardır. Kıvrımlı hatlardan oluşan dekoratif şekilli taç kısmının üzeri bir küreyle son bulmaktadır. Tacın ortasında kabartma bir yıldız mevcuttur. Sövelerin alt kesimlerinde, uçları birer yaprakla son bulan alçak kabartma bir dekor göze çarpmaktadır. Girişteki tüm çerçeve ve motifler altın yaldızla boyalıdır.

4- Hisar Camii Minberi¹³: Cami, Hisarönü Mevkii'nde, 899 Sokak'tadır¹⁴.

İzmir İl Merkezi'ndeki örnekler içinde, en büyük ve tasvirleri itibarıyla de en dikkat çekici olanıdır (Res.5). Yer yer altın yaldızla boyanmıştır. Külah dışında kalan tüm yüzeyler yoğun süsleme programına sahiptir.

Her iki yan aynalıkta da 80 cm çapında birer madalyon bulunmaktadır. İçerlek düzenlenmiş madalyonların ortasında ay çiçeğine benzeyen kabartma birer çiçek motifi yer almaktadır. Madalyonların etrafı, akantus yapraklarından oluşan kabartma kıvrımlarla doldurulmuştur. Korkulukların altında ve ona paralel uzanan bir kuşak

¹² Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde, caminin, sultan II. Abdülhamid'in adı ile anılmasıyla ilgili olarak, 24 Kanun-evvel 1307 tarih ve 430 sayılı bir tezkirenin bulunduğu dair kayıtlar bulunmaktadır. Buna göre, M. M. Aktepe, caminin 1890 yılının sonunda, II. Abdülhamid (1876-1909) tarafından tamamlandığını söylemektedir (Bilgi için bkz. M. M. Aktepe, "Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi II", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4-5; İstanbul 1974, s. 114).

¹³ Minber hakkında bilgi için bkz. R. Arık, *Bazı Örnekleriyle...*, s. 84-85.

¹⁴ M. M. Aktepe, caminin banisinin Yakub Bey olduğunu kabul etmekle beraber, bu kişinin yaşadığı dönemin kesin olarak saptanamadığını belirtmektedir (Bilgi için bkz. "İzmir'in Hisar veya Yakub Bey Camii", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 27, İstanbul 1973, s. 91-92). Evliya Çelebi, girişi üzerinde olduğunu belirttiği kitabeye göre camiyi, 1000/1591-92 yılına tarihlemektedir (Bkz. *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi...*, s. 84). Aynı tarihi, W. Müller-Wiener de vermektedir (Bkz. W. Müller-Wiener, "İzmir - Bizans ve Türk Dönemleri", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul 1997, s. 904). Bir çok kez tamir edilen caminin, 1227/1812; 1287/1870; 1298/1881; 1343/1924 tarihlerine ait, tamir kayıt ve kitabelerine rastlanmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. M. M. Aktepe, *a.g.m.*, s. 94-96).

Sedat Bayrakal

içinde, birbirlerine perde kıvrımlarıyla bağlanmış akantus yapraklarından oluşan bir süsleme kompozisyonu mevcuttur.

Merdiven korkuluklarında, “C” kıvrımları ve akantus yapraklarından oluşan ajur teknikli bir süsleme kuşağı bulunmaktadır. Akantus yapraklarının içine birer cami tasviri yerleştirildiği dikkati çekmektedir. Doğu (sol) korkuluktaki cami tasvirinde son cemaat yeri varken (Res.6), batı (sağ) korkuluktakinde yoktur (Res.7). Bunun dışında, her iki tasvirde de, harim pencereleri, minare ve kubbeler ortaktır. Kubbe ve minareler, alemleriyle birlikte verilmiştir.

Süpürgeliğe, dört adet iki yanından birer kıvrımla başlayan yuvarlak kemer açılmıştır. İkişerli gruplar halinde düzenlenmiş kemerlerin ortasındaki alan geniş bırakılmıştır. Bu kesime, yan aynalıklardaki gibi, akantus yapraklarını birbirine bağlayan perde motifi yerleştirilmiştir. Perdelerin içinde, yapraklarıyla resmedilmiş ikişer adet armut göze çarpmaktadır.

İki yandan birer kıvrımla başlayan yuvarlak kemer, geçit açıklığını örtmektedir. Akantus yapraklarından oluşan bir süsleme dizisi, sövelerin dışa bakan yüzlerini tamamen doldurmaktadır.

Geçit kemerlerinin alınlıklarında, akantus yapraklarından oluşan birer çerçeve düzenlenmiştir. Bu çerçevelerin içlerinin, birbirinden farklı kabartma tasvirlerle bezenildiği görülmektedir¹⁵. Doğu çerçevede, avlusu, kat kat yükselen mekanları, alemler, kubbeleri, minareleri ve pencereleriyle tasvir edilmiş merkezi planlı bir cami dikkati çekmektedir (Res.8). Geri planda, selvi ağaçlarının üst kesimleri görülmektedir.

Batı (sağ) geçit kemeri alınlığında yer alan tasvir, doğudakine göre oldukça ayrıntılıdır (Res.9). Manzaranın ön kesiminde taşlarının ayrıntısına kadar betimlenmiş sur duvarları göze çarpmaktadır. Sur, girişi ve mazgal pencerelerinden sarkıtılan topraklarla birlikte işlenmiştir. Sur duvarının gerisinde, bir kent tasviri bulunmaktadır. Kentte, çatısı, kiremit döşemeleri pencere ve girişleriyle verilen evlerin iki yanında birer cami tasviri yer almaktadır. Camiler, şerefeli minareleri ve kubbeleriyle verilmiştir. Ev ve camilerin arasında iri ağaçlar ve selviler bulunmaktadır. Kompozisyonun iki yanını birer bayrak motifi sınırlandırmaktadır.

Her iki tasvirin de üzerinde, yatay birer dikdörtgen çerçeve içinde, akantus kıvrımlarından oluşan kabartma bezemeler mevcuttur.

Köşk korkuluklarının tutamakları, ters-düz yerleştirilmiş “C” lerden oluşan eğrisel hatlarla son bulmaktadır. Korkulukların ortasındaki eğrisel hatlardan oluşan dekoratif bezemenin merkezine, yedi yapraklı birer çiçek yerleştirilmiştir. Ajur

¹⁵ Bu tasvirler hakkında kısa bilgi için bkz. R. Arık, *Bazı Örnekleriyle...*, s. 85; bilgi ve resim için bkz.ay. yaz., *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara 1976, s. 110-111; res. 92-93.

İzmir Minberleri

teknîğiyle oluşturulmuş bu süslemeler, altın yaldızla boyalı dekoratif bir çerçeve içindedir. İki yanından birer kıvrımla başlayan yuvarlak köşk kemerleri, kompozit başlıklı ve daire kesitli sütunlara oturmaktadır. Kemerlerin köşeliklerinde ve alınlıklarında, kırmızı boyalı zemin üzerinde, altın yaldızla boyanmış dini içerikli yazılar vardır. Bu yazılardan kemer alınlığında olanlar, yatay birer kartuş içine, köşeliklerde olanlar ise, şemse motifi içine alınmışlardır. Kartuş ve şemselerin dışında kalan tüm yüzeyler, akantus yapraklarıyla bezenmiştir.

Sekizgen kasağın her bir kenarına, yuvarlak kemerli küçük birer pencere açılmıştır. Bu pencerelerin etrafı, akantus yaprakları ve stilize lalelerle bezenmiştir.

Taç bölümünün üst kesimi, “S” şekilli kıvrımlarıyla belirlenmiştir. Tepelikte ayna tekniğiyle yazılmış “Muhammed” ismi okunmaktadır. Giriş açıklığı, iki yanından birer kıvrımla başlayan yuvarlak kemerle örtülüdür. Kemer alınlığında, siyah zemin üzerinde, *Cum`a Sûresi`nin 9. Âyeti`nden bir bölüm yer almaktadır*¹⁶. Kemer köşeliklerinde, akantus bitkisinden gelişen çiçek tasviri görülmektedir. Kompozit sütun başlıklarının üzerinde, yine başlık görünümü birer unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar üzerinde “Kelime-i Tevhid” yazılıdır. Sütun gövdesi iki bölümden oluşmaktadır: Alttaki bölüm kare; üstteki ise daire kesitlidir. Daire kesitli sütun gövdesi, burmalı yivlerden oluşmaktadır. Alttaki bölümlerin ön yüzleri, akantus yapraklarından oluşan kabartma süs unsurlarıyla bezelidir.

5- Kemeraltı Camii Minberi¹⁷: Cami, Kemeraltı Çarşısı içinde, 866 Sok. No:2’de yer almaktadır¹⁸.

Minber yan aynalıklarındaki tek süsleme, ayrıntılarıyla işlenmiş ve üzeri altın yaldızla boyanmış kabartma akantus bitkisidir (Res.10). Akantusun ortasındaki yaprakların da kat kat verildiği görülmektedir. Merdiven korkulukları üzerinde, yatay yerleştirilmiş üçer adet kabartma kartuş dikkati çekmektedir. Kartuşların her iki uçları da, stilize birer palmetle son bulmaktadır. Kartuşların konturları ile akantus yaprakları altın yaldızla boyanmıştır. Minberin süpürgelik bölümü yoktur.

¹⁶ Bkz. *Kur`an*, LXII/9.

¹⁷ Minber hakkında bilgi için bkz. R. Arık, *Bazı Örnekleriyle...*, s. 99-100.

¹⁸ İnşa tarihi bilinmeyen caminin, 3 Kasım 1671 tarihli vakfiyesinde, *Yusuf Çavuşzade Ahmed Ağa* tarafından inşa ettirildiğini öğreniyoruz (Bilgi için bkz. M. M. Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 1973, s. 201). 1227/1812, 1320/1902 yıllarında (Bilgi için bkz. İ. Kuyulu, “İzmir’de Osmanlı Dönemi Yapıları”..., s. 1189) ve harim giriş cephesi üzerindeki kitabesine göre, 1301/1883-84 tarihinde onarılan cami, kaynaklarda, *Musa Balı Yakası Camii*, *Yusuf Çavuşzade Ahmed Ağa Camii* adlarıyla da anılmaktadır (Bilgi için bkz. M. M. Aktepe, *a. g. m.*, s. 200-201; İ. Kuyulu, “İzmir’de Osmanlı Dönemi Yapıları”..., s. 1189).

Sedat Bayrakal

Geçit kemeri yuvarlaktır. Kemerin tepe noktasında a'lem motifi; köşeliklerinde ise akantus yapraklarından oluşan ve stilize edilmiş sade birer çiçek örneği görülmektedir.

Köşk korkuluklarında, iri birer madalyon içinde içerlek yerleştirilmiş altıgen motifi göze çarpmaktadır. Her iki altıgenin de içi, akantus yapraklarından oluşan bezemeye doldurulmuştur. Tüm motifler altın yaldızla boyanmıştır. Her iki yanından birer kıvrımla başlayan yuvarlak köşk kemerleri, korint başlıklı ve daire kesitli sütunlara oturmaktadır. Kemer köşeliklerinden öndekinde (kuzey), altın yaldızla boyanmış ve kıvrımlarıyla betimlenmiş bir perde motifi; yanlardakinde ise, madalyon içinde verilmiş akantus yapraklarından oluşan birer çiçek yer almaktadır.

Minberin giriş cephesi, düzen itibarıyla, Hisar Camii minberini hatırlatmaktadır. Yan bölümleri "S" kıvrımlarıyla belirlenen taç kısmının alınlığında katlamalı verilmiş perde motifi; perdenin altına gelecek şekilde, "Maaşallah" ve "Besmele" yazıları göze çarpmaktadır. Tepelik hilal motifiyle son bulmaktadır. Minber giriş aralığının üzeri, iki yanından birer kıvrımla başlayan yuvarlak kemerle örtülüdür. Kemer köşeliklerindeki şemse motiflerinin içinde, "Kelime-i Tevhid"; kemer alınlığında ise, ayet kitabesi yazılıdır. Giriş kemerini taşıyan daire kesitli sütunların korint başlıkları vardır. Burada, tıpkı Hisar Camii minberinde olduğu gibi, sütun başlıklarının üzerinde, yine başlık görünümü unsurlar yer almaktadır. Giriş kemerini taşıyan destekler, alttaki kare, üstteki daire kesitli olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Altındaki kare kesitli desteklerin ön yüzlerine, uçları stilize palmetlerle son bulan, dikine yerleştirilmiş birer baklava motifi yerleştirilmiştir.

6- Kestanepazarı (Kızıl İbrahim, Ahmed Ağa) Camii Minberi¹⁹: Kemeraltı Çarşısı içinde, 872 Sok. ile 873 Sokakların kesiştiği köşede, 1 numaradadır²⁰.

Minberde, kırmızı, siyah ve beyaz olmak üzere üç renk mermer kullanılmıştır. Merdiven korkuluklarının "S" şekilli parmaklıkları vardır (Res.11).

Yan aynalıkları sade tutulmuş minberin geçit kemeri yuvarlaktır. Kemerden, aşağı sarkıtılmış ve kıvrımlarıyla işlenmiş bir perde motifi dikkati çekmektedir. Geçit kemerini taşıyan siyah mermerden oluşan destekler kare kesitlidir. Kemerin üst kesiminde profilli atkı taşı yer almaktadır. Atkı taşının üst kesiminde, akantus yapraklarından oluşan kabartma bir çiçek motifi göze çarpmaktadır. Köşk korkuluğunun

¹⁹ Minber hakkında bilgi için bkz. R. Arık, *Bazı Örnekleriyle...*, s. 200-201.

²⁰ Yapıyı ziyaret eden Evliya Çelebi, harim girişi üzerindeki 1078/1667-68 tarihli bir kitabe hakkında bilgi vermektedir (Bkz. *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi...*, s. 84). Ancak söz konusu kitabe bugün yerinde değildir. M. M. Aktepe de, caminin, Ahmed Ağa tarafından 1667-68 yılında yapıldığını kabul etmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. M. M. Aktepe, "Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 1973, s. 204-206).

İzmir Minberleri

merdivene bitiştirği kesimlerde, merdiven korkuluklarındakine benzer iri birer “S” motifi vardır. Köşkün kaş kemeri, kırmızı mermerden oluşan daire kesitli sütunlara oturmaktadır. Sütun başlıkları kompozittir. Köşkün saçak seviyesini eğrisel hatlardan oluşan zengin bir silme dizisi çepeçevre dolanmaktadır. Minberin köşk bölümünden yukarısı, oldukça farklı bir anlayışla ele alınmıştır. Burada, köşkten sonra, olması beklenen külah ve kasnak tasarlanmamış; sadece köşkün üzerine “S” kıvrımları ve dilimli çiçeklerden oluşan kompozisyon yerleştirilmiştir (Bkz. Res.11).

Buna benzer bir dekor taç kısmında da görülmektedir (Res.12). Giriş aralığı yuvarlak kemerle son bulmaktadır. Daire kesitli sütunların başlığı kompozit (?) tarzındadır. Kemerde, giriş aralığı genişliğinde, geçit kemerinde olduğu gibi, asılmış vaziyette ve kıvrımlarıyla verilmiş bir perde motifi dikkati çekmektedir. Kemer köşelikleri ile alınlıkta, ayet kitabeleri bulunmaktadır. Köşelerdeki, “S” şekilli konsollarla oldukça dekoratif bir görünüm elde edilmiştir.

7- Salepçioğlu Camii Minberi²¹: Kuzey cephesi, Dr. Faik Muhittin Adam Caddesi'ne açılan camiyi, doğudan 918 No'lu, batıdan ise 917 No'lu sokaklar çevirmektedir²².

Siyah, beyaz ve kırmızı olmak üzere üç renk mermer kullanılan minberin yan aynalıklarında, iri yaprak ve çiçekleriyle kabartma birer akantus bitkisi göze çarpmaktadır (Res.13). Oryantalist eğilimlerin görüldüğü minberde, tek bir panodan oluşan korkuluğun yüzeyi, başlıkları ve kaideleriyle birlikte verilmiş sütuncelerle dikey alanlara bölünmüştür²³. Her iki sütunce arasına atnalı kemer formunda, küçük birer kemer yerleştirilmiştir. Kemerlerin üst kesimlerine, kemer profiline uydurulmuş kabartma akantus yaprakları işlenmiştir. Bir arkad sırası şeklinde verilmiş olan bu

²¹ Minber hakkında bilgi için bkz. R. Arık, *Bazı Örnekleriyle...*, s. 176.

²² Yapının banisi *Salebcizâde Hacı Ahmed Efendi*'nin 16 Rebi'ül-evvel 1311/27 Eylül 1893 tarihli vakfiyesinde, sadece cami değil, aynı zamanda han, medrese, mekteb ve benzeri odalar da inşa ettirmek istediği anlaşılmaktadır (Vakfiye metni hakkında bilgi için bkz. M. M. Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi II”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4-5; İstanbul 1974, s. 136. Ayrıca bilgi için bkz. İ. Kuyulu Ersoy, “Salepçioğlu Ailesinin İzmir'e Katkıları ve Salepçioğlu Camii”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Prof.Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001)*, *Bildiriler*, İzmir 2002, s. 281-282). Harim girişlerinden ortadaki üzerinde yer alan ayet kitabesinde tarih de verilmektedir. Buna göre, yapının inşaatına, 25 Rebi'ül-ahir 1313/15 Ekim 1895'de başlanmış ve bu inşaat 25 Zilhicce 1323/20 Şubat 1906'da bitirilmiştir.

²³ Bilgi ve resim için bkz. İ. Kuyulu Ersoy, “Orientalist Buildings in Izmir: The case of the Kemeraltı, Çorakkapı, Keçeciler and Kemer Police Stations”, *EJOS*, IV (2001) (M. Kiel, N. Landman&H. Theunissen (eds.), Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht – the Netherlands, August 23-28, 1999), No.29, s. 5, 17 res. 8; bilgi için bkz. ay. yaz., “Salepçioğlu Ailesinin İzmir'e Katkıları...”, s. 286-287; ay. yaz., “İzmir'de Osmanlı Dönemi Yapıları”..., s. 1190.

Sedat Bayrakal

düzenin bir benzerine, harimin güneydoğu köşesine inşa edilmiş vaaz kürsüsünün merdiven korkuluklarında da rastlanmaktadır. Korkulukların giriş desteklerine dayandıkları alanlarda, oldukça naturalist bir üslupta işlenmiş, iri akantus yaprakları dikkati çekmektedir.

“C” şekilli iki parçadan oluşan geçit kemerinin ortasında, aşağıya doğru, deniz kabuklarını andıran süs unsuru sarkıtılmıştır. Kemerin kilit taşı üzerinde, kıvrımlarıyla verilmiş bitkisel kökenli bir dekor göze çarpmaktadır. Bu kompozisyonun hemen altında, adeta bir yumurtayı andırır motif dikkati çekmektedir. Kemer köşelikleri kabartma lale, kıvrımdal ve akantus yapraklarıyla doldurulmuştur. Kemer desteklerinin ön yüzlerinde, ortadaki, uçları kıvrımlarla bağlanmış baklava şekilli motifin her iki yanında, simetrik konumda birer süsleme düzeni görülmektedir.

Köşk korkuluklarının ortasında, kare bir çökertme içinde, güneş motifi; motifin ortasında bir ay-yıldız; çökertmenin her bir köşesinde ise birer akantus yaprağı kabartması dikkati çekmektedir. Köşkün kaş kemeri, kare kesitli sütunlar üzerine yerleştirilmiş kompozit başlıklara oturmaktadır. Kemer taşıyan kare kesitli desteklerin her bir yüzü, aynı düzene sahip iki süsleme alanına ayrılmıştır. Alanlardan her birinde, çengeli andıran geçmelerin uçlarına lale motifi bağlanmıştır. Lalelerin içlerinden kıvrım dala benzer unsurlar çıkmaktadır. Kemer kıvrımlarına uydurulmuş akantus yapraklarının üzerinde volütler göze çarpmaktadır. Kilit taşında, baş aşağı sarkıtılmış stilize palmet motifi vardır. Köşelerde, akantuslardan oluşan kabartma birer çiçek motifi bulunmaktadır. Köşkün üzeri çapraz tonozla örtülüdür.

Köşkün üst bölümü dışa kademe verecek şekilde iki bölümden oluşmaktadır. Yatay şeritten ibaret olan alttaki bölüm, birbirine kıvrımlarla bağlanmış olan akantuslar ve dilimli çiçeklerle doldurulmuştur. Üstteki bölümde ise, uçları sivri bezeme unsurları vardır.

Minberin köşk kısmından yukarısı oldukça farklı bir anlayışla ele alınmıştır. Salepçioğlu Camii minberi'nin külahı, farklı süslemelere sahip kademeler yapan unsurlar üzerine oturmaktadır. En alttaki sekizgen kasnağın her bir kenarını, akantus yapraklarından oluşan kabartma birer çiçek bezemesi doldurmaktadır. Akantus yaprakları ve stilize palmetlerden oluşan kabartma bir süsleme dizisi, kasnağın hemen üzerindedir. Altta, birbirine bağlanmış madalyonlardan oluşan bir kuşak; üstte iri yapraklardan oluşan bir diğer kuşak, külahtan önceki son iki bölümdür. Külâh iki bölümden oluşmaktadır. Altta bölüm süslemeli, üstte ise sadedir.

Taç kısmı, tamamen doğal görünümlü çiçekler ve akantus yapraklarından oluşan dekoratif görünümündedir. Destekler ve taç kısımlarında vazo görünümlü uç bezeme unsuru yer almaktadır.

Giriş aralığını örten kemerin hemen üzerinde, oval bir madalyon içinde şunlar yazılıdır (Res.14):

İzmir Minberleri

Buna göre minber, 1323/1905 yılında, Şakir? adlı usta tarafından tamamlanmıştır. 1905 yılı, harim girişi üzerindeki kitabede, caminin tamamlandığı tarihi belirten 1905 tarihine denk gelmektedir.

8- Şadırvanalı Camii Minberi²⁴: Nifli-zade ve Bıyıklıoğlu Camii adlarıyla da tanınmaktadır²⁵.

Yan aynalıklarda, kenarları işlenmiş birer madalyon bulunmaktadır (Res.15). Madalyonların ortasına, doğal görünümlü ve yaprakları kat kat verilmiş birer çiçek tasviri hakimdir. Yan aynalığı oluşturan üçgenlerin her bir köşesine, akantus yaprakları yerleştirilmiştir. Aynalıkların korkuluğa paralel uzanan üst bölümleri, üç ana süsleme bölümünden oluşmaktadır. Ortadaki büyük boyutlu süslemelerde, kabartma akantus yaprakları, güller ve “C”ler; uçlardakinde ise akantus yaprakları mevcuttur.

Korkuluklar, akantus yaprakları ve güllerden oluşan süslemelerle bezeli olmakla birlikte, motiflerin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Örneğin, doğu (sol) korkulukta yer alan akantus yaprakları, birbirlerine sarmaşık gibi bağlanmışken; batıdaki (sağ) akantus kıvrımları, birbirlerine perdelerle bağlanmıştır.

Geçit aralığının üzeri yuvarlak kemerle örtülüdür (Res.16). Kemerin kilit taşı hizasında, bir a’lem motifi dikkat çekmektedir. Boş kalan kemer köşelikleri de, zarif perde motifleriyle doldurulmuştur (Bkz. Res.16).

Köşk korkuluklarının üst kesimleri, ters-düz yerleştirilmiş “C” kıvrımlarıyla son bulmaktadır (Bkz. Res.16). Korkuluklar üzerindeki süslemeler birbirinden farklıdır. Doğu (sol) korkuluk üzerinde, akantus yapraklarıyla belirlenmiş ve bir vazoyu andıran çerçeve yer almaktadır. Bu çerçeve içine, doğal görünümlü çiçek kompozisyonu hakimdir. Korkuluğun alt kesimine, köşelere, akantus yaprakları yerleştirilmiştir. Batı (sağ) korkulukta, bir madalyon içinde, doğal görünümlü bir çiçek tasviri görülmektedir.

İki yanından birer kıvrımla başlayan yuvarlak köşk kemeri, daire kesitli sütunlar tarafından taşınmaktadır. Sütun başlıkları kompozittir. Köşk kemer köşelikleri,

²⁴ Minber hakkında bilgi için bkz. R. Arık, *Bazı Örnekleriyle...*, s. 109-112.

²⁵ 1670-72 yıllarında İzmir’i ziyaret eden Evliya Çelebi, harim girişi üzerinde bugün mevcut olmayan 1046/1636-37 tarihli bir kitabeden bahsetmektedir (Bkz. *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi...*, s. 83). Harim kuzey cephesinin doğu ucundaki onarım kitabesine göre, birkaç kez yangın geçiren cami, 1230/1815 (Ayrıntılı bilgi için bkz. M. M. Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi II”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4-5; İstanbul 1974, s. 142) ve 1883 tarihlerinde onarılmıştır (Bkz. İ. Kuyulu, “İzmir (Mimari)” maddesi..., s. 527).

Sedat Bayrakal

akantus yaprakları ve güllerden oluşan kabartma bitkisel kompozisyonlarla doldurulmuştur. Köşk kemerlerinden kuzeydeki tepenin tepe noktası hizasında, şemse motifi içinde kabartma teknikli (besmele) yazılıdır.

Giriş açıklığı, iki yanından birer kıvrımla başlayan yuvarlak kemerle son bulmaktadır. Kemer köşelikleri akantus kıvrımlarıyla doldurulmuştur. Taç kısmı, akantus yapraklarından oluşan süslemelerle şekillendirilmiştir. Taç kısmında ve kemer alınlığında, üç satırdan oluşan ayet kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin zemini siyah, yazıları altın yaldızla boyalıdır.

II- AHŞAP MİNBERLER

1- Hakim Bey Camii Minberi: Güzelyalı Mah., 56 Sok., No:33'e kayıtlıdır. Tamamen yağlı boyayla boyanmış minberin, yan aynalıklar, korkuluklar, giriş cephesi ve köşk bölümünde, kabartma akantus yapraklarından oluşan bezemeler dikkati çekmektedir (Res.17). Merdiven korkuluklarında, dikine yerleştirilen dekoratif kartuşlar içinde, uçları palmet benzeri unsurlarla son bulan süslemeler dikkati çekmektedir. Kartuşların çapraz köşelerinde, kabartma akantus yaprakları betimlenmiştir. Ortasında ay-yıldızı olan güneş motifi, köşk korkuluğunun merkezini doldurmaktadır. Zengin profillerle belirlenmiş köşkün sütunları yivlidir. Yivlerin içi çubuklarla doldurulmuştur.

Köşkle külah arasındaki bölüm farklı düzenlemelere sahiptir. Her iki bölüm arasında, içbükey kavisli ve kubbemsi birer unsur bulunmaktadır.

Taç kısmında, vazö görünümüyle dekoratif birer unsur yer almaktadır. Yuvarlak kemerin kilit taşı hizasında, akantus yaprakları ve kalp şekilli bir unsurdan oluşan bezeme ögesi göze çarpmaktadır. Yuvarlak kemerli giriş açıklığı kare kesitli destekler tarafından taşınmaktadır. Alınlıkta ayet kitabesi mevcuttur.

2- Hasan Hoca Mescidi Minberi²⁶: Cami, Anafartalar Caddesi'nde, 1307 Sokak'ta yer almaktadır.

Özellikle yan aynalık ve merdiven korkuluklarındaki süslemeler ile girişin üzerindeki mukarnas sıralarından Selçuklu, Beylikler ve Klasik Osmanlı dönemlerinde

²⁶ M. M. Aktepe, *21 Rebiülahir 1291/7 Haziran 1874* tarihli vakfiyede, yapının Ali Efendi tarafından inşa ettirildiğini; fakat caminin bulunduğu sokakta meydana gelen büyük bir yangında zarar gördüğünü; bunun üzerine Hallac Hasan Ağa tarafından yeniden inşa ettirildiğini belirtmektedir Aynı yazar, caminin 1935-40 yıllarına kadar kullanıldığını, daha sonra Vakıflar tarafından bir hanıma satılarak ikametgaha dönüştürüldüğünü, 1970 yılların başlarında ise, boş olduğunu söylemektedir (Bilgi için bkz M. M. Aktepe, "Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 1973, s. 197).

İzmir Minberleri

görülen uygulamaların taklit edildiği, yeni görünümlü bir minber olduğu anlaşılmaktadır. Minberin taç kısmı ile merdiven korkuluğunun hemen altındaki ince şerit alçıdandır (Res.18). Batı kanat bezemesizdir. Taç kısmı sonradan tutturulmuştur. Yoğun süslemeye yer verilen minberin yan aynalığında, kabartma bir dairesel madalyon ile etrafındaki palmet ve rumiler dikkati çekmektedir. Madalyonun üzerinde birbirine tutturulmuş geometrik kökenli çubuklar görülmektedir. Madalyonun içi beyaza, etrafındaki bezemeler ise altın yaldıza boyanmıştır. Süpürgelik açıklıkları Bursa kemeri şeklinde düzenlenmiştir. Aynalıkta, ince bir şerit üzerinde, altın yaldızla boyalı, kıvrımdallar içinde kabartma laleler yer almaktadır. Palmet ve rumilerden oluşan alçı dekor, merdiven korkuluğunun hemen altındaki şeridi boydan boya kaplamaktadır. Alçak kabartma tekniğiyle yapılmış bir kartuş, korkuluğu baştan başa katetmektedir. Uçları palmetle son bulan bu kartuşun içinde, rumiler, kıvrım dallar ve yapraklardan oluşan kabartma bir kompozisyon hakimdir (Bkz. Res.18).

Geçit açıklığının üzeri Bursa kemeriyle son bulmaktadır. Köşk korkuluğu üzerindeki kabartma süslemelerden ortadakinde, “C” kıvrımları, palmet ve çiçeklerden oluşan bir bezeme; köşelerde ise, palmet ve rumi kabartmaları görülmektedir. Bursa kemerine sahip köşkün çatı hizasında, yan yana sıralanmış palmet dizileri dikkati çekmektedir. Giriş açıklığı Bursa kemeriyle örtülüdür.

3- Hatuniye Camii Minberi²⁷: Cami, Anafartalar Caddesi ile 943 No.lu sokağın kesiştiği yerdedir.

Zemini yağlı boyayla, motifleri altın yaldızla boyanmış olan minber, harim güney duvarının batısındaki payandaya dayanmaktadır (Res.19).

Ağırlıklı olarak akantus bitkisinden geliştirilmiş süslemeleriyle dikkat çeken yan aynalık, iki süsleme sahasına ayrılmıştır: İri akantus yapraklarıyla doldurulmuş olan üstteki bölüm, üçgenin içini doldurmaktadır. Alttaki bölümde, yivli gövdeye sahip bir vazo içinden akantus yaprakları çıkmaktadır. Vazonun etrafında, akantus yaprakları dikkati çekmektedir.

Merdiven korkuluğunda, kartuşlar arasında kalan daire şekilli çökertmelerde, dört adet çiçek motifi yer almaktadır. Korkuluğun her iki ucunda da, yarım daire şekilli ve yelpazeye benzer süs örnekleri görülmektedir. Korkuluğun alt sırasını, birbiri içine

²⁷ İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen caminin, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde (Bkz. *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi...*, s. 84) ve *20 Şevval 1139/10 Haziran 1727* tarihli vakfiyede adının geçmesine dayanarak (Vakfiye hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. M. Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 1973, s. 199) XVII. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Yapının banisi Tayyibe Hatun'dur. 1737 yılı ve XIX. yüzyıldaki onarımlarıyla çeşitli mekanlar ilave edilmiştir (Bilgi için bkz. İ. Kuyulu, “İzmir (Mimari)” maddesi..., s. 526).

Sedat Bayrakal

geçmiş akantus yapraklarından oluşan bir süsleme şeridi tamamen kaplamaktadır (Bkz. Res.19).

Geçit açıklığının üzerini basık bir kemer örtmektedir. Kemer köşeliklerini, yelpazeyi andırır ışınsal düzende birer motif doldurmaktadır. Köşk korkuluğunun ortasında, kıvrımlı hatlara sahip stilize bir çiçek motifi görülmektedir. Köşk kemerinin üzeri düz bir açıklıkla örtülmüştür. Açıklığın alt kesimine akantus yaprakları yerleştirilmiştir. Korint başlıklı sütunların gövdeleri burmalıdır. Köşkün çatı hizasında, akantus yapraklarından oluşan birer tepelik; köşede ise kase benzeri süs unsuru mevcuttur. Piramidal şekilli külah sadedir.

Düz atkı taşıyla örtülen giriş açıklığında, tıpkı köşk kemerinde olduğu gibi, akantus yaprakları görülmektedir. Giriş açıklığının alınlığında bir ayet kitabesi, kitabe panosunun sağ ve solundaki plastırlara, akantus yaprağı tutturulmuştur. Dilimli bir kasenin etrafını saran ve iri akantus yapraklarından oluşan kompozisyon, taç kısmını oluşturmaktadır. Dekorun sağ ve solunda, dilimli gövdeye sahip, yine kaseye benzer süs unsurları vardır. Giriş kemerini taşıyan sütunların başlıkları akantus yapraklı, gövdeleri burmalıdır.

4- İkiçeşmelik Camii Minberi²⁸: Cami, İkiçeşmelik Caddesi'nde, kuzeyden 773 No.lu sokağa cephelidir.

Minberin süslemeleri, yan aynalık, köşk ve merdiven korkulukları ile kasnak bölgesinde yoğunlaşmaktadır (Res.20). Yeni görünümlü minberin silmelerle belirlenmiş yan aynalıklarında, uçları püsküllerle son bulan stilize yapraklar dikkati çekmektedir. Merdiven korkuluklarındaki üçer adet paralel kenarın her birinin merkezinde, iri birer akantus bitkisi görülmektedir. Genel hatlarıyla, "C" formuyla belirlenmiş stilize bitkilerden oluşan bir dekor, köşk korkuluğunun merkezinde yer almaktadır. Üç dilimli yuvarlak köşk kemerini taşıyan sütunların gövdeleri yivlidir. Sütunların üzerine, gövdesi dilimli kaseyi andıran birer süs unsuru yerleştirilmiştir. Kasnağın her bir kenarı, üç dilimli açıklıklarla bezenmiştir.

²⁸ Caminin hangi tarihte inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, M. M. Aktepe, banisinin *Kurd Mehmed Paşa* olduğunun bilindiğini; buna dayanarak da yapının 18. yüzyılın başlarında inşa edildiğini nakletmektedir (Bilgi için bkz. M. M. Aktepe, "Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi II", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4-5; İstanbul 1974, s. 117-118). Cami, *Gurre-i Receb 1313/18 Aralık 1895* tarihinde, *Hacı Hafız Süleyman Efendi* tarafından onartılmıştır (Daha fazla bilgi için bkz. *ay. mak.*, s. 118-119).

İzmir Minberleri

5- Kurşunlu Camii Minberi²⁹: Minber, sarı, yeşil ve kahverengi yağlı boyayla boyanmıştır. Sağ (batı) kanatta süslemeye yer verilmemiş; bu kesim sadece yeşil yağlı boyayla boyanmıştır.

Minber yoğun süsleme programına sahiptir (Res.21). Merdiven korkuluklarının köşke bağlandıkları yer düz değil, diğer örneklerden farklı olarak kavislidir. Yan aynalıkta, birbirine dik ikişer üçgen yer almaktadır. Üçgenlerin aralarında kalan boşluklara, kabartma akantus yaprakları, kıvrım dallar, naturalist çiçekler, “C” kıvrımlı süslemeler ve bir vazo yerleştirilmiştir.

Merdiven korkuluklarında, birbirlerine iri kurdelelerle bağlanmış, beş yatay madalyon görülmektedir. Kurdelelerden dörder püskül sarmaktadır. Madalyonların içini, uzun yapraklar ve dilimli çiçeklerden oluşan bir dekor kaplamaktadır. Yuvarlak süpürgelik kemerleri burmalı sütunlara oturmaktadır. Kemerlerin tepe noktası hizasında akantus bitkileri, kemerlerin birleşme noktalarında ise, yaprakları ve gövdeleriyle verilmiş çiçekler görülmektedir.

İki yanından birer kıvrımla başlayan yuvarlak geçit kemerleri, güneyde desteklere değil, duvara tutturulmuş konsollara oturmaktadır. Kemer köşeliklerinde, akantus yaprakları, dallara tutturulmuş çiçekler ve “C” kıvrımlarından oluşan kabartma süslemeler dikkati çekmektedir.

Köşk korkuluğunun üst sınırını, aşağı yönlendirilmiş, iki yanından kıvrımla başlayan yuvarlak kemer sınırlandırmaktadır. Korkuluğun dışa bakan yüzlerinde, kemerin profiline uydurulmuş bir perde motifi tasvir edilmiştir. Püsküller sarkan perde, iki ucundan birer kurdeleyle duvara tutturulmuştur. (Res.22).

İki ucundan birer kıvrımla başlayan yuvarlak kemere sahip köşk, kompozit başlıklı sütunlara oturmaktadır. Sütun gövdeleri tırtıl görünümlüdür. Kemer köşelikleri, iri akantus yapraklarıyla doldurulmuştur. Köşkün üstünde, yanlarda akantus yaprakları, ortada a'lemeden oluşan bir tepelik görülmektedir.

Taç kısmında, kemer köşelikleri ile sütun gövdelerinde, akantus yaprakları ve çiçeklerden oluşan bir bezeme programı dikkati çekmektedir. Sütun gövdelerindeki akantus yaprakları, gövdeyi tamamen sarmaktadır. Gövdede ayrıca yuvarlak tanecikler

²⁹ Namazgâh Sempti'ndeki küçük boyutlu caminin inşa tarihi bilinmemekle birlikte, muhtemelen I. Selim veya II. Selim tarafından inşa ettirilmiştir ve 1757 yılında Müftü Hacı Ahmed Said Efendi tarafından onartılmıştır (Bilgi için bkz. İ. Kuyulu, “İzmir (Mimari)” maddesi..., s. 527). 1153/1740/41; 10 Zilhicce 1142/26 Haziran 1730; 13 Muharrem 1227/28 Ocak 1812 ve 20 Cemaziyel-evvel 1303/24 Şubat 1886 tarihli vakıf kayıtlarında, Kurşunlu Cami Medresesi ile Kurşunlu Camii hakkında bilgiler bulunmaktadır (Daha fazla bilgi için bkz. M. M. Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul 1973, s. 206).

Sedat Bayrakal

ve yaprak sıraları da mevcuttur. Giriş kemeri, iki yanından birer kıvrımla başlayan yuvarlak formludur.

6- Şeyh Camii Minberi³⁰: Basmahane’de, Altınordu Mah., 961 Sok., 31 Numaradadır.

Yan aynalıklar, iki üçgen ve bir kare olmak üzere üç süsleme alanına ayrılmıştır (Res.23). Karenin içi, yine bir karenin kenarları boyunca uzatılmış kollarla beş bölüme ayrılmıştır. Tüm süsleme alanları, yaprakları kat kat verilmiş doğal görünümlü çiçeklerle doldurulmuştur. İki tarafından birer kıvrımla başlayan yuvarlak kemere sahip geçit açıklığının kemer köşeliklerinde, iri yapraklı çiçek motifleri görülmektedir.

Köşk korkuluğu üzerindeki dekoratif çerçevenin içi boş bırakılmıştır. Üzeri düz atkıyla geçilmiş köşk açıklıklarının üst kesimlerinde, akantus yaprakları ve çiçekler bulunmaktadır. Açıklıklardan kuzeydekinin süslemeleri diğerlerinden farklıdır. Burada, merkezdeki “C” kıvrımından oluşan süs unsuruna, “C” ve “S” kıvrımları tutturulmuştur. Merkezdeki “C”nin içi iri akantus yapraklarıyla; bunun dışındaki alanlar ise, akantus yaprakları, çiçekler ve hasır motifleriyle doldurulmuştur. Sütun başlıkları kompoziti andırmaktadır. Sekizgen kasnağın her bir kenarı, yuvarlak kemerle dışa açılmaktadır.

Girişin en üst kesimine üç adet hilal yerleştirilmiştir. Dikdörtgen şekilli giriş açıklığının üst kesimine kemer görünümü verilmiştir. Burada, ajur teknikli, iri akantus yaprakları ve çiçeklerden oluşan bir süsleme hakimdir. Kemerin iç kesiminde, “C” formundaki unsurlardan oluşan bir geçme kompozisyonu görülmektedir. İki bölümden oluşan desteklerin alt bölümleri kare, üst bölümleri ise daire kesitlidir. Daire kesitli sütunların gövdeleri yivlidir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Serbest formların ve süslemelerin denendiği Batılılaşma etkileri taşıyan İzmir minberlerinde, tek bir üsluptan bahsetmek mümkün değildir. **Eklektik (Seçmeci) Üslub**’a dahil edebileceğimiz bu minberlerde, **Oryantalist** eğilimler de görülmektedir.³¹

³⁰ Nisan 1645 tarihli vakfiyesine dayanarak caminin 17. yüzyılın ilk yarısında Şeyh Mustafa Efendi tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir (Daha fazla bilgi için bkz. M. M. Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi II”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4-5; İstanbul 1974, s. 146). Giriş üzerindeki kitabesine göre, 1224/1809 yılında büyük bir onarım görmüştür (M. M. Aktepe, bu kitabe metninin okunuşunu vermektedir. Bkz. *ay. mak.*, s. 147).

³¹ Osmanlı mimarisinde oryantalist eğilimler hakkında bilgi veren birkaç çalışma için bkz. A. Batur, “Oryantalist Mimari”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul 1994, s. 148-149; S. Germaner, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Oryantalist Eğilimler”, 9.

İzmir Minberleri

Çorakkapı Camii, Hamidiye Camii, Kestanepazarı Camii ve Salepçioğlu Camii minberlerinin köşk kemerleri, kaş kemer formundadır. *Hasan Hoca Mescidi*'nde, köşk ve geçit kısımlarını Bursa kemeri örtmektedir. *Salepçioğlu Camii* minberinin merdiven korkuluklarında, yivli sütunlar arasındaki atnalı formlu kemerler, oryantalist özellikleri yansıtmaktadır.

Süslemeler, Batılılaşma Dönemi'nin modasına uygun biçimler kazanmıştır. Türk mimarisinde, daha çok 18. yüzyıldan itibaren kullanılan yuvarlak kemer, iki ucundan kıvrımla başlayan formuyla bu döneme ait özellikler kazanmıştır. Hemen hemen tüm İzmir minberlerinde, gerek giriş, gerek geçit, gerekse de köşk bölümlerinin üzeri, bu türden kemerlerle son bulmaktadır.

İzmir minberlerinde görülen süslemeleri; **Bitkisel Süslemeler, Geometrik Süslemeler, Mimari Tasvirli Süslemeler** ve **Dekoratif Tasvirli Süslemeler** olmak üzere dört bölümde incelemek mümkündür. Süslemelerin yoğunlaştığı bölümler, yan aynalıklar, korkuluklar, köşkler ve girişlerdir. Genellikle yüksek kabartma tekniğiyle oluşturulmuş motiflerde, bitkisel kökenli süslemelerin ağırlık kazandığı görülmektedir.

Bitkisel kökenli süslemelerden en çok kullanılan motif akantustur. *Başdurak Camii*'nde, yan aynalıklar, geçit ve köşk kemerlerinin köşeliklerinde; *Hakim Bey Camii*'nde yan aynalıklarda; *Hasan Hoca Mescidi*'nde yan aynalıklar ve girişte; *Hisar Camii* ile *Salepçioğlu Camii*'nde tüm bölümlerde; *Kemeraltı Camii*'nde yan aynalıklar ve köşk korkuluklarında; *Kurşunlu Camii*'nde yan aynalıklar, geçit ve köşk kemerlerinde; *Şadırvanaltı Camii*'nde yan aynalıklar, merdiven korkulukları ve girişte; *Şeyh Camii*'nde ise, köşk kemeri ile girişin kemer köşeliklerinde görülen akantus motifleri, en göze çarpan örnekler arasındadır.

Diğer bitkisel unsurlu motifler arasında, laleler, karanfiller, palmetler, rumiler, kıvrım dallar, stilize çiçekler, yapraklar, güller, deniz kabukları, "C" ve "S" şekilli süs unsurları ve armutlar sayılabilir.

Az sayıda örnekle karşımıza çıkan **geometrik süslemelere**, *Başdurak Camii*'nin korkuluk tutamaklarında; *Hakim Bey Camii*'nin merdiven korkuluklarında; *Hasan Hoca, İkiçeşmelik ve Kurşunlu Camileri*'nin yan aynalıklarında rastlanmaktadır.

Mimari tasvirli süslemelere *Hisar Camii* minberinin geçit kemerlerinin alınlıkları üzerindeki kabartma teknikli süslemelerle, korkuluklardaki ajur teknikli

Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler, (23-27 Eylül 1991, İstanbul) cilt 2, Ankara 1995, s. 147-156; Z. İnankur, "Oryantalizm", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, cilt 3, İstanbul 1997, s. 1389-91; özellikle oryantalist etkili İzmir yapıları için bkz. İ. Kuyulu Ersoy, "Orientalist Buildings in Izmir: The case of the Kemeraltı, Çorakkapı, Keçeciler and Kemer Police Stations", *EJOS*, IV..., pp. 1-24; ay. yaz., "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Mimarisi", *Sanat Tarihi Dergisi*, X, İzmir 2000, s. 92.

süslemelerde rastlanmaktadır. Alınlıklardan batıdaki (sağ), akantus yapraklarıyla sınırlanmış dekoratif bir çerçeve içinde kent tasviri görülmektedir. Ön tarafta, girişi, kuleleri, topları ve duvar örgüsü dahi resmedilmiş bir sur; geri planda, yan yana sıralanmış evler; minareleriyle verilmiş camiler; ağaçlar ve bayraklarla kompozisyon tamamlanmıştır. Geçit kemer alınlıklarından solda (doğu) ise, son cemaat yeri, kubbeleri ve minareleriyle verilmiş merkezi planlı cami tasviri yer almaktadır. Caminin gerisinde selvi ağaçlarının üstleri seçilmektedir. Benzer tasvirler *1812 tarihli Söke İlyas Ağa Camii* mermer minberinin giriş kemer köşeliklerinde³²; *1834-35 tarihli Koçarlı Cihanoglu Camii* minberinin köşk kemer köşeliklerinde, köşk kasnağında ve giriş destek başlıklarının ön yüzlerinde³³ ve özellikle Batı Anadolu'daki mezar taşlarında rastlanmaktadır³⁴. Hisar Camii minberinin merdiven korkuluklarında, akantus yaprakları arasındaki ajur teknikli cami tasvirlerinden batı korkuluktaki doğudakine oranla daha sade işlenmiştir.

İzmir minberlerinde, 18-19. yüzyıl özelliklerine uygun düşen **dekoratif süslemeler** de görülmektedir. Bu uygulamanın en göz alıcı örnekleri arasında, *Hisar Camii*'nin, yan aynalıklarında, *Kestanepazarı Camii*'nin geçit ve giriş kemerlerinde, *Şadırvanalı Camii*'nde ise, batı merdiven korkuluğunda, ayrıntılarıyla bezenmiş perde motifleri sayılabilir.

Mermer ve ahşap yüzeylere uygulanan süslemelerde, kabartma ve ajur teknikleri kullanılmıştır. Kabartmalar, çoğunlukla yüksek kabartma tekniğinde uygulanmakla birlikte, sadece *İkiçeşmelik Camii*'nde, merdiven korkuluklarındaki panoların içindeki akantuslar ve *Şadırvanalı Camii*'nde, köşkün doğu korkuluğundaki akantuslardan oluşan vazo içindeki çiçek ve yaprak motifleri alçak kabartma tekniğiyle işlenmiştir.

³² Resim için bkz. R. Arık, *Bazı Örnekleriyle...*, s. 70; ay. yaz., *Batılılaşma Dönemi...*, s. 110-111; res. 92-93.

³³ Bilgi ve resim için bkz. R. Arık, *Bazı Örnekleriyle...*, s. 125-26; ay. yaz., *Batılılaşma Dönemi...*, s. 111-112.

³⁴ Batı Anadolu'daki tasvir içeren mezar taşları hakkında bilgi ve resim için bkz. G. Tuncel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara, 1989; E. Daş, "Foça Mezarlığındaki Tasvirli Mezar Taşları", *Geçmişten Günümüze Foça, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 23-24-25 Ağustos 1996, Ankara 1997, s. 61-69; ay. yaz., "Çeşme Mezarlığındaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları", *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı: VIII, İzmir 1996, s. 21-32.

İzmir Minberleri

Özet

Bu çalışmada, İzmir il merkezinde yer alan 14 minber incelenmeye çalışılmıştır. Minberlerin 8'i mermer, 6'sı ise ahşaptır. Mermer minberler anıtsal camilerde, ahşap minberler ise, daha küçük boyutlu cami ve mescitlerde görülmektedir. Bugünkü görünümlerini 18-19. yüzyıllarda aldığı bilinen İzmir camileri, 16-20. yüzyıllar arasında inşa edilmişlerdir. Batılılaşma dönemi etkilerinin hissedildiği minberlerde, eklettik üslubun ağır bastığı dikkati çekmektedir.

Minberlerde yer alan süslemeler; bitkisel, geometrik, mimari ve dekoratif olmak üzere dört çeşittir. Tasvirlerde, akantus, "S", "C" kıvrımları, palmet, rumi, lale, karanfil, gül, mimari tasvir, stilize yapraklar kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Minber, İzmir, Batılılaşma, Süsleme, Eklettik*

Abstract

In this article 14 pulpits at the centrum of Izmir is examined. 8 of them is made of marble and 6 of wood. The marble pulpits are used in monumental mosques and the wooden pulpits in mosques with rather small dimensions and in masjids. The mosques in Izmir that had got their nowadays apperance in 18-19th centuries were built in 16-20th centuries. Ornaments of the pulpits were influenced by the Westernization Period. The influence of the eclectic style is attractive.

Four types of ornaments are used in pulpits: floral, geometric, architectural and decorative. S", "C" curves, palmets, rumis, tulips, carnations, roses, architectural designs and stylistic leafs are used in designs.

Key Words: *Pulpit, Izmir, Westernization, Ornament, Eclecticism*

Sedat Bayrakal

Res. 1- Başdurak Camii Minberi. Genel görünüm.

Res. 2- Başdurak Camii Minberi. Giriş.

İzmir Minberleri

Res. 3- Çorakkapı Camii Minberi. Genel görünüm.

Res. 4- Hamidiye Camii Minberi. Genel görünüm.

Sedat Bayrakal

Res. 5- Hisar Camii
Minberi. Genel görünüm.

Res. 6- Hisar Camii Minberi. Doğu merdiven korkuluğundaki tasvirten ayrıntı.

İzmir Minberleri

Res. 7- Hisar Camii Minberi. Batı merdiven korkuluğundaki tasvirden ayrıntı.

Res. 8- Hisar Camii Minberi. Geçit bölümündeki tasvirlerden doğudaki.

Sedat Bayrakal

Res. 9- Hisar Camii Minberi. Geçit bölümündeki tasvirlerden batıdaki.

Res. 10- Kemeraltı Camii Minberi. Genel görünüm.

İzmir Minberleri

Res. 11- Kestanepazarı Camii Minberi. Genel görünüm.

Res. 12- Kestanepazarı Camii Minberi. Girişin üst kesimi.

Sedat Bayrakal

Res. 13- Salepçioğlu Camii Minberi. Doğu yan aynalık ve merdiven korkuluğu.

Res. 14- Salepçioğlu Camii Minberi. Giriş açıklığının st kesimindeki kitabe.

İzmir Minberleri

Res. 15- Şadırvan Camii Minberi. Genel görünüm.

Res. 16- Şadırvan Camii Minberi. Geçit kemer köşelikleri ve köşk korkuluğu.

Sedat Bayrakal

Res. 17- Hakim Bey Camii
Minberi. Genel görünüm.

Res. 18- Hasan Hoca Mescidi Minberi. Genel görünüm.

İzmir Minberleri

Res. 19- Hatuniye Camii Minberi. Genel görünüm.

Res. 20- İkiçeşmelik Camii Minberi. Genel görünüm.

Sedat Bayrakal

Res. 21- Kurşunlu Camii Minberi. Genel görünüm.

Res. 22- Kurşunlu Camii Minberi. Geçit kemer köşelikleri ve köşk korkulukları.

İzmir Minberleri

Res. 23- Şeyh Camii Minberi. Genel görünüm.